

Міністерство освіти і науки України

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОМОРФОЛОГІЯ

МЕЖВІДОМЧИЙ НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Заснований у 1970 році

ВИПУСК 3(60)

*Присвячений 90-річчю
Олександра Мефодійовича
МАРИНУЧА*

Київ
2010

УДК 551.4(01)+911.2
ББК 65.04
Ф45

Ф45 Фізична географія та геоморфологія. – К. : ВГЛ «Обрій», 2010. –
Вип. 3 (60). – 254 с.

У збірнику викладено результати теоретичних та прикладних географічних досліджень, проведених у різних регіонах України.

Подано аналіз сучасних теоретичних уявлень про вплив процесів північизації на рельєф і ландшафти, розглядається значення окремих напрямків фізичної географії та геоecології в концепціях географічного обґрунтування раціонального використання природних ресурсів України, наведено нові методичні розробки еколого-географічних оцінок геосистем у зв'язку з різними видами природокористування, сценарії зміни кліматичних умов України в умовах глобального потепління. Викладено інші прикладні аспекти фізичної географії та геоморфології еколого-географічного плану. Для наукових працівників, спеціалістів науково-дослідних і проєктно-пошукових установ, викладачів, студентів.

- Науковий збірник "Фізична географія та геоморфологія" заснований у вересні 1970 року.
- Зареєстрований Міністерством юстиції України 26 жовтня 2009 р. (наказ № 19636/5).
- Постановою ВАК України від 9 червня 1999 року внесено до переліку фахових періодичних наукових видань за спеціальностями "географічні науки" ("Бюлетень ВАК України", № 4 за 1999 р.).
- Атестовано Вищою атестаційною комісією України, Постанова Президія ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 року.
- **Видавець:** Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Виходить чотири рази на рік.

Адреса видавництва та редколегії: Київ, МСП-680, проспект Глушкова, 2А,
географічний факультет, "Фізична географія та геоморфологія".
Телефон/факс: 521-32-28
E-mail – dellamontag@ukr.net

*Рекомендований до друку Вченою радою географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

ISSN 0868-6939

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Шпиченко П.Г. д-р. геогр. наук., член-кор. АПН України,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(відповідальний редактор)
- Адаменко О.М. д-р. геол.-мін. наук.,
Івано-Франківський технічний університет нафти та газу
- Бортник С.Ю. д-р. геогр. наук.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(заступник відповідального редактора)
- Герасименко Н.П. д-р. геогр. наук.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Гродзинський М.Д. д-р. геогр. наук.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Вахрушев Б.О. д-р. геогр. наук.,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
- Денисенко Г.І. д-р. геогр. наук.,
*Вінницький педагогічний університет імені Михайла
Когрибітського*
- Дмитрук О.Ю. д-р. геогр. наук.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Ковальчук І.П. д-р. геогр. наук.,
*Національний університет біоресурсів і природокористування
України*
- Комар О.О. д-р. геогр. наук.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Мельник А.В. д-р. геогр. наук.,
Львівський національний університет імені Івана Франка
- Некос В.Ю. д-р. геогр. наук.,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
- Ободовський О.Г. д-р. геогр. наук.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Олійник Я.Б. д-р. ек. наук., член-кор. АПН України,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Палієнко В.П. д-р. геогр. наук.,
Інститут географії НАН України
- Пашенко В.М. д-р. геогр. наук.,
*Національний університет біоресурсів і природокористування
України*
- Самойленко В.М. д-р. геогр. наук.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Стешок В.В. д-р. геогр. наук.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Шуйський Ю.Д. д-р. геогр. наук.,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

З М І С Т

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА ПІСЯ ТЕОМОРФОЛОГІЇ

Борзник С.Ю., Лаврук Т.М.	Географічні знання як засіб підвищення екологічної свідомості громадян.....	6
Петлів В.М.	Конструктивна географія як фундаментальна складова сучасної природничої науки.....	9
Гожок П.Ф.	Прибережні ресурси в контексті глобального потепління.....	14
Комлев О.О.	Новий метод вивчення динаміки платформених геоструктур території України.....	18
Коваленко К.Ф.	Щодо еколого-детерміністської інтелектуалізації ландшафтознавства.....	24
Гриневецький В., Чехвій В.	Про ландшафтознавчий підхід до моніторингу земель як особливого джерела інформації в системі Державного земельного кадастру України.....	31
Дмитрук Ю.М.	Фундаментальні принципи ґрунтознавства для географічних досліджень.....	38
Щербань І.М., Михайленко Н.М.	Кліматичні ресурси України.....	43
Будз М.Д.	Особливості формування паводків в умовах глобального потепління та антропогенного навантаження.....	48
Барабаш М.Б., Титарчук О.Г., Гребенюк Н.П., Корж Т.В.	Особливості режиму опадів на території України в умовах сучасного клімату.....	53
Самойленко В.М., Корогода Н.П.	Визначення розрахункових показників при моделюванні едомерсії в басейнах річок на різних територіальних рівнях проектування.....	57
Рибченко Л.С., Савчук С.В.	Мікросліматичні особливості автомобільних доріг.....	63
Міхно О.Г., Нисаренко Р.В.	Особливості використання вітчизняної цифрової моделі місцевості в геоінформаційних системах інземного виробництва.....	71
Савицька О.В.	Мета та основні завдання дисципліни «Ландшафтознавство» у вищих навчальних закладах.....	76

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

ДЛЯ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА ПІСЯ ТЕОМОРФОЛОГІЇ

Смайлівчук А.Д.	Дослідження сучасної динаміки геоскопистем низькогір'я Карпат у межах Львівської області з використанням ГІС-технологій.....	83
Шинг В.М., Будак І.В.	Особливості прогнозування сильних опадів в умовах гірської місцевості.....	92

Дубіє Л.Ф.	Морфологіогенез та вік реалістової долини в околиці смт. Старий Добровір (Мале Полісся, Україна).....	99
Будько О.С.	Аналіз денудаційних форм рельєфу шпата та північ у межах підлеглих частин Житомирського та Волинського Полісся.....	109
Подобіньський В.С.	Історико-геоморфологічна умовленість малонка поселенської мережі Кременецького і Шумського районів (Гологоро-Кременецької ярка).....	117
Костів Л.Я.	Ландшафтна структура Центрального Поділля.....	122
Саченко О.М.	Картографічні та геоінформаційні методи оцінки антропогенно умовлених форм рельєфу в межах Житомирської області.....	134
Давидюк М.В.	Періодизація внутрішньосезонних станів річного циклу функціонування ландшафтних комплексів підлеглих частини Київського Полісся.....	140
Павличук В.Г.	Стратиграфія Кирилівської астралянеоолітичної стовника та особливості будови долин Дніпра в околицях Києва.....	145
Дмитрук О.Ю., Олішевська Ю.А., Купач Т.Г., Дем'яненко С.О.	Просторово-функціональна організація зеленої зони міста Києва.....	161
Харчук О.В.	Зсуви Києва: історія виявлення.....	168
Ковальчук І.П., Євсюков Т.Ю.	Геоєкологічні проблеми Фастівського району Київської області.....	176
Бортник С.Ю., Погорільчук Н.М., Ковтошок О.В.	Особливості морфологічної структури земної поверхні межоріччя Тязьмуну та Великої Висі.....	191
Бездухов О.А.	Інтегральна оцінка еколого-геоморфологічної ситуації адміністративно-територіальних систем Чернігівської області, як складова еколого-геоморфологічного аналізу.....	198
Данильченко О., Нешатаєв Б.М.	Природні особливості формування стоку річок Сумського Пряділіпров'я.....	206
Винарчук О.О.	Вміст головних іонів та мінералізація води річки Ворскла.....	215
Юрченко Т.І.	До визначення сучасного пилкового опаду в степовій зоні України.....	224
Барцевська Н.М.	Геологічна будова комплексу піщано-глинисто-карбонатно-глинисто-супесневих терас долини р. Інгул в межах Придніпровської височини.....	228
Допганенко Д.А., Донгаль Л.І.	Визначення впливу водно-фізичних властивостей ґрунтів на формування шару поверхневого стоку басейну р.Самари.....	232
Кисельова О.О.	Проблеми збереження земельних ресурсів Луганщини.....	239
Неша О.В.	Динаміка північного берега Азовського моря.....	242
Писецька С.І.	Особливості накопичення вологи у ґрунті протягом холодного періоду року в західній частині Кримських гір.....	246

Довганенко Д.А., Довгал Л.І. Вивчення впливу водно-фізичних властивостей ґрунтів на формування шару поверхневого стоку басейну р.Самари. Наведено характеристику основних типів ґрунтів в межах басейну р. Самари. Проаналізовано просторово-часові зміни фільтраційних властивостей ґрунтів. Зроблена спроба оцінити вплив водно-фізичних властивостей ґрунтів на формування поверхневого шару стоку басейну р. Самари.

Ключові слова: ґрунти; гідрологічні властивості; шар стоку.

Dovghanenko D.A., Dovol L.I. Analysis of the water and physical soil properties influence on the surface runoff layer formation within Samara river basin. The main types of soil characteristic within the Samara river basin is given. The spatial-temporal changes of the soil filtration features is shown. The analysis attempt of the water and physical soil properties influence on the surface runoff layer formation within the Samara river basin is made.

Keywords: soil; hydrological features; the surface runoff layer.

Довганенко Д.А., Довгал Л.І. Изучение влияния водно-физических свойств почвы на формирование слоя поверхностного стока бассейна р. Самари. Приведена характеристика основных типов почвы в пределах бассейна р. Самари. Проанализирована пространственно-временная изменчивость фильтрационных свойств почвы. Сделана попытка оценить влияние водно-физических свойств почвы на формирование поверхностного слоя стока бассейна р. Самари.

Ключевые слова: почвы; гидрологические свойства; слой стока.

Надійшло до редакції 31.01.2010

УДК [911.2:332.33](477.61)

Кисельова О.О.

Луганський національний університет

Імени Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЛУГАНЩИНИ

Ключові слова: земельні ресурси, ґрунти, родючість, ерозійні процеси, екологічні проблеми.

У перехідний критичний, або навіть кризовий, для нашої країни період серед численних політичних, соціальних, економічних та інших проблем загубилася найголовніша – збереження природних ресурсів, зокрема, земельних, які завжди становили національний скарб України, і які зараз, як ніколи, зазнають деградації.

Наліт, без глибинного й детального аналізу можна виділити кілька загальних причин деградації земельних ресурсів у нашому краї. Це інтенсивний розвиток шахтного будівництва та його сьогодишній занепад. Це й ерозійні (водні та вітрові) процеси, які із собою природних дають перетворюючись на природно-антропогенні. Це і нестійкість агроценозів через порушення структури сільськогосподарських угідь. Це й техногенне забруднення ґрунтів. Це й скорочення земельних угідь через нераціональне відведення родючих земель під будівництво тощо.

В Україні ця проблема не просто є актуальною з екологічного погляду, вона перейшла в соціально-політичну площину. Крайній схід нашої країни не

відзначається значними особливостями природних умов, які б самі по собі забезпечували високий рівень життя й добробуту населення. Ще з часів „Дикого поля“ людина „відловлювала“ й основоваля найбільш родючі землі, селилася біля чистих водних об'єктів, шукала сировину та виготовляла знаряддя праці. Складна геологічна будова, сильно розчленована поверхня, часті посухи, дефіцит води – ці й не лише ці несприятливі природні умови, процеси та явища не сарнали саморозкаїту нашого краю. Сплеск господарського розвитку був пов'язаний із відкриттям на теренах майбутнього Донбасу „горючого каменю“ – кам'яного вугілля. Сталося так, що за понад 200 років гірничовидобувної діяльності земельні ресурси суттєво зuboжили. На території Луганської області зараз діють 74 шахти (разом із закритими в різні часи, всього шахт – понад 300), лише за останні 10 років було закрито 15 шахт. Площа шахтних полів складає 8 тис. км², або 31% від площі вугільного регіону, а контур впливу гірничих робіт в межах Луганщини охоплює територію площею понад 1300 км² [1]. Загалом площа, порушена внаслідок гірничих виробок, розтинних робіт тощо, в області сягає 1% від загальної площі її території. 2/3 з них (понад 10 тис. га) – це площі під відвалами й териконами, яких налічується 530, та відпрацьованими кар'єрами, тобто, це неперспективний резерв земельних ресурсів, рекультивація яких, якщо й можлива теоретично, потребує значних витрат.

У фондових матеріалах профільного управління [3, 24] зазначається, що вплив заскладованої «порозанної» породи на стій земель дуже значний. Так, з 1 га поверхні терикону вітром щорічно здувається до 10 т пилу, водними потоками зноситься понад 35 т дрібнозему, а з ними – значна кількість водорозчинних солей, радіонуклідів і важких металів. На відстані 0,5 км по периметру відвалів ґрунти повністю втрачають свої властивості до глибини 0,6 м, в зоні до 5 км відбувається концентрація важких металів і радіонуклідів. А, відтак, це не тільки земля, які в найближчій перспективі не можна задіяти в господарстві; це зони, небезпечні для здоров'я та життя населення.

Вважається, що серед адміністративних областей України Луганщина посідає перше місце за відсотком еродованих земель. Так, загальна еродованість території області сягає 67,7%, а площа еродованої ріллі дорівнює 66,5%, що більш ніж удвічі перевищує загальноукраїнський рівень.

Через інтенсивність площинного змиву та лінійного розмиву на Луганщині із сівообігу щорічно вилучається близько 500 га цінних угідь. Земельні угіддя області повністю вражені площинним змивом: серед них на слабкозмиті припадає 76,1%, на середньозмиті – 15,3%, а площа сильнозмитих угідь становить 8,6%. Внаслідок водної ерозії середньобаторичні втрати родючого шару ґрунтів із сільськогосподарських угідь, розташованих на схилах, становлять від 6,2 до 9,8 т/га за рік [3, 21].

Загальновідомо, що площинний змив більшою мірою залежить від крутизни схилів, а приурочений ріллі до схилів із крутизною понад 2° набуває очевидного негативного екологічного значення. В Луганській області розораність земель на схилах крутизною понад 2° досягла 73%. Це там більше

загрожує тяжкими наслідками, позаяк площа ріллі на крутих, ерозійно небезпечних схилах продовжує зростати.

Скорочення сільськогосподарських угідь відбувається через розвиток розгалуженої яружної мережі, густина якої, за нашими даними, коливається в широких межах: 32% площі має показник від 0,4 до 2,0 км/км², 26,6% – від 2,0 до 4,0, показником від 4,0 до 6,0 км/км² характеризуються 7,49% всієї площі, а 0,5% площі території області мають показник понад 6,0 км/км². І лише 33,5% території області уражено меншою мірою (до 0,4 км/км²).

Серед повсюдно поширених чинників водної ерозії на сільськогосподарських угіддях не останню роль відіграє зменшення в сівообігу ерозієстабілізуючих культур та небалансованість самих угідь. Так, у структурі посівів переважають ярі та просапні культури, у яких міжряддя перебувають у розпушеному стані і легко розмиваються. Сучасна структура посівних площ на схилах не забезпечує повного поглинання опадів, тому потенційний стік дощових вод із сільськогосподарських угідь сягає в середньому 10 мм, а в окремих водозборах – 25 мм [3, 21].

Рівень розораності території Луганської області (61%) значно перевищує нормативи (гранично припустимий ступінь розораності, виражений в ентронійній мірі, становить 38,2% [2]. Надмірна розораність порушує оптимальну структуру сільськогосподарських земель, знижує ступінь ерозійної стійкості земель, а, відтак, приводить до негативних екологічних наслідків.

Родючість ґрунтів визначається й рівнем їх забруднення різними викидами промислових підприємств, що містять радіонукліди, важкі метали тощо. Залежно від ступеня еродованості ґрунтів, викист важких металів та інших забруднюючих речовин може бути досить значним. Внесення добрив із пащицею перетворилося на ще одне з джерел забруднення довкілля, оскільки поверхневий стік трапляном переносить на землі гідрографічного фонду десятки видів забруднювачів. Гідрогеологічними дослідженнями встановлено, що пестицидами заражено зону активного водообміну водонасиченого горизонту верхньої крейди та кам'яновугільного водонасиченого горизонту, які є основними постачальниками питної води. Пестициди виявлені тут до глибини 1 км.

Екологічні проблеми збереження земельних ресурсів не обмежуються лише зменшенням родючості та скороченням сільськогосподарських земель. Як наслідок ерозійних процесів, відбувається замулення заплав і водоймищ, що загрожує їх гідрологічному режиму, відбувається зниження рівня підземних вод, змінюється флористичний склад рослинності внаслідок її кеорофітазації тощо.

Якщо зважити на масштаби впливу деградаційних і дестабілізуючих процесів у педосфері на екологічний стан інших компонентів довкілля, то стає зрозумілим, що відновлення природного середовища, в якому живе людина, в першу чергу має починатися з основи природних комплексів – ґрунтів. Деструктуризація земельних ресурсів призводить до величезних економічних втрат, компенсувати які і відновити якість ґрунтового покриття можливо лише впродовж кількох людських поколінь.

Список літератури

1. Кисельов Ю.О. Антропогенно-техногенна перетвореність земель Луганщини / Кисельов Ю.О. // Матеріали наук.-практ. конф. «Природа Донецкого басейна і проблеми її вивчення в школі». – Луганськ, 1999. – С. 26 – 29. 2. Медведєв В.В. До 100-річчя виходу в світ книги В.В. Докучаєва „Наші степи прежде и теперь” / В.В. Медведєв, С.Ю. Булінгін // Вісник аграрної науки. – 1992. – №4. – С. 53 – 55. 3. Річний звіт про стан навколишнього природного середовища в Луганській області в 2008 році / відп. ред. О.А. Арапов. – Луганськ, 2009. – 140 с.

Кисельова О.О. Проблеми збереження земельних ресурсів Луганщини. Проблема земельних ресурсів у Луганській області пов'язується з негативним впливом на них гірничодобувної промисловості та сільського господарства. Перше призводить, головним чином, до забруднення довкілля, зокрема, через ґрунти; друге – до скорочення площ сільськогосподарських угідь через ерозію та зниження родючості ґрунтів. Наголошується, що розв'язання проблеми деградації земельних ресурсів має пріоритетне значення в системі заходів з відновлення якості природного середовища.

Ключові слова: земельні ресурси, ґрунти, родючість, ерозійні процеси, екологічні проблеми.

Kyselova O.O. Problems of the Land Resources Preservation of Luhansk Region. The problem of land resources in Luhansk region is connected with the negative influence of a mining industry and agriculture activity on them. The first factor provides, mainly, the pollution of environment, in particular, throw the soils; the second factor provides the reduction of agriculture lands which is conditioned by erosion and fertility decrease of lands. It is stressed that the problem solution of land resources degradation has a primary importance as far as renewal of the quality of environment is concerned.

Keywords: agriculture lands, soils, erosion processes, ecological problems.

Кисельова О.А. Проблемы сохранения земельных ресурсов Луганщины. Проблема земельных ресурсов в Луганской области связана с отрицательным влиянием на них горнодобывающей промышленности и сельского хозяйства. Первое приводит, главным образом, к загрязнению окружающей среды, в частности, через почвы; второе – к сокращению площадей сельскохозяйственных угодий из-за эрозии и снижения плодородия земель. Обращается внимание, что решение проблемы деградации земельных ресурсов имеет приоритетное значение в системе мероприятий по возобновлению качества природной среды.

Ключевые слова: земельные ресурсы, почвы, плодородие, эрозийные процессы, экологические проблемы.

Надійшло до редакції 13.05.2010

УДС 501.92

Непша О.В.

*Мелітопольської державної
педагогічної університет імені Богдана Хмельницького*

ДИНАМІКА ПІВНІЧНОГО БЕРЕГА АЗОВСЬКОГО МОРЯ

Ключові слова: абразія; кліф; корінний берег; пляж.

Постановка проблеми. Північний берег Азовського моря представлений абразійними і акумулятивними ділянками. Абразійний берег, протяжністю близько 170 км, складений пліоценовими і четвертинними

Наукове видання

**ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОМОРФОЛОГІЯ
НАУКОВИЙ ЗБІРНИК**

ВИПУСК 3(60)

Заснований у 1970 р.

Збережено авторський стиль та орфографію

Комп'ютерна верстка – Є.Цвелюх

Підписано до друку 20.09.2010 р.
Лит. друк. арк. 16,1 Обл.-вид. арк. 16,5.
Формат 60х90/16
Наклад 300 прим., зам. 01–32

Видання гетьманської географічної літератури "Обрій"
Свідоцтво Держкомінформ України
ДК № 23 від 30.03.2000 р.
Київ, вул. Старокиївська, 10